

Jana P l e s k a l o v á (Brno)

RUDOLF ŠRÁMEK: RETROGRÁDNÍ SLOVNÍK MÍSTNÍCH JMEN MORAVY A SLEZSKA. Masarykova univerzita, Brno 2013, 222 s. ISBN 978-80-210-6298-6¹⁾

Je obecně známo, že Česká republika patří k zemím, v nichž má onomastika dlouhou tradici. První vědecké výzkumy počínají již v době národního obrození²⁾ a od té doby pokračuje zájem o propria až do dnešních dnů. K největším úspěchům české onomastiky patří díla A. Profouse *Místní jména v Čechách...*³⁾ a L. Hosáka – R. Šrámka⁴⁾ *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*,⁵⁾ jež společně podávají kompletní výkladový a historicky dokumentovaný obraz oikonymie na území dnešní ČR. Soustavný výzkum místních a později též pomístních jmen provázejí studie řešící základní otázky onomastické teorie a je třeba zdůraznit, že od 70. let 20. století se na nich významně podílí právě R. Šrámek.⁶⁾ Oba abecedně uspořádané slovníky sice poskytly relativně úplnou materiálovou základnu k dalšímu zkoumání oikonymie, ale souhrnný pohled na její formální prostředky scházel. Potřeba retrográdního zpracování těchto sídlištních místních jmen přivedla již v sedmdesátých letech K. Olivu k vytvoření retrográdního slovníku ke slovníku A. Profouse.⁷⁾ Ve stejné době se také R. Šrámek zamýšlel nad retrográdním zpracováním oikonymie Moravy a Slezska, ale jeho postupně se vytvářející retrográdní slovník zůstal nadlouho jen v rukopise. Teprve v roce 2013 – po různých peripetiiích, o nichž se dozvídáme v úvodní části díla – vychází *Retrográdní slovník místních jmen Moravy a Slezska* a tímto počinem byla završena jedna etapa výzkumu oikonymie Čech, Moravy a Slezska.

---

¹⁾ Recenze vznikla v rámci řešení projektu Nový encyklopedický slovník češtiny online – GAP406/11/0294.

²⁾ Podrobněji viz R. Šrámek, *Onomastika*. In: J. Pleskalová – M. Krčmová – R. Večerka – P. Karlík (eds.), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*, Praha 2007, s. 377–425.

³⁾ A. Profous, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I–IV* (IV. díl společně s J. Svobodou), Praha 1947–1957, J. Svoboda – V. Šmilauer, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny, V. Dodatky k dílu A. Profouse*, Praha 1960.

⁴⁾ L. Hosák – R. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku 1–2*, Praha 1970–1980; dále jen Hosák – Šrámek.

⁵⁾ Týká se té části Slezska, která je na území ČR.

⁶⁾ Souhrnně např. R. Šrámek, *Úvod do obecné onomastiky*, Brno 1999.

⁷⁾ K. Oliva, *Retrográdní slovník k dílu Dr. Antonína Profouse Místní jména v Čechách 1–5. Část 1. Česká místní jména. Zvláštní příloha Zpravodaje Místopisné komise ČSAV, XVII*, Praha 1976.

Slovník není jen pouhým seřazením oikonym *a tergo*, nýbrž vědeckým dílem, které s oporou o výsledky onomasticky teoretických bádání vnáší do propriální retrográdní lexikografie nové prvky. Dílo je koncipováno tak, aby v něm vynikly všechny vymoženosti retrográdního řazení, především však souhrnné informace o repertoáru názvotvorných (tj. onymických slovotvorných) formantů, jejich frekvenčních hodnotách, o rodu, čísle a jiných gramatických vlastnostech proprií. Tyto údaje otevírají cestu k typologickému studiu oikonym a poskytují podklady pro komparatistická bádání.

Úvodní část díla je věnována – vedle krátkého pojednání o dosavadních způsobech třídění názvotvorných prostředků – genezi díla, teoretickým východiskům a charakteristice retrográdních slovníků. Již oddíl Etapy vzniku a zpracování slovníku je cenný, protože přináší řadu nových poznatků k dějinám české onomastiky. Autor v něm ukazuje, jak se vyvíjela koncepce jeho retrográdního slovníku oikonym. První impulz k vytvoření tohoto díla vzešel z práce na slovníku Místní jména na Moravě a ve Slezsku, k němu se postupně přidávaly zkušenosti ze zpracovávání pomístních jmen Moravy a Slezska a z řešení otázek onomastické teorie. Zásadní význam pro koncepci Šrámkova Retrográdního slovníku však měla jeho práce na Slovanském onomastickém atlase, kdy jako předseda Subkomise pro Slovanský jazykový atlas vypracoval spolu s E. Eichlerem a za vydatné pomoci ostatních členů subkomise strukturní typologii slovanských jazyků.⁸⁾ Subkapitola Teoretická východiska, onomastická retrográdní lexikografie je věnována charakteristice i druhům retrográdních slovníků (indexů) domácích i zahraničních. Autor čerpá především z onomastiky slavistické a německé. Vycházejí z jejich poznatků a vlastních zkušeností formuluje hlavní zásady onomastické retrográdní lexikografie a ty uplatňuje také ve své koncepci. Za jednu z nejdůležitějších pokládá požadavek, aby v případě oikonym pocházejících z výkladových slovníků byly do jejich retrográdního řazení zahrnuty nejen heslové podoby jmen, ale i jejich vývojově starší podoby, především ty strukturně odlišné (např. u *Hostyně*, *Hostinka*), a to jak domácí, tak cizí, popř. hybridní. Pro lepší orientaci ve slovníku se osvědčuje systém „mezihesel“.

Úvodní část končí představením vlastní koncepce. Od většiny publikovaných retrográdních slovníků (indexů) se Šrámkův slovník odlišuje tím, že zahrnuje nejen oikonyma tvořící ve slovníku Hosáka – Šrámka heslové záhlaví, ale i jejich vybrané starší podoby (*Tušenovice*, *Tišnovice*, dnes *Tišnov*), rekonstruované nebo předpokládáné výchozí podoby oikonym (**Bachnov*, dnes *Bahnov*) i jména sídel nově založených po roce 1945 (*Havířov*) nebo vzniklých sloučením několika obcí (např.

---

⁸⁾ E. Eichler – R. Šrámek, Strukturtypen der slawischen Ortsnamen. Strukturtypen slovanské oikonymie, Leipzig 1988 (Namenkundliche Informationen, Sonderheft).

1964 *Vysočany* pro *Housko + Molenburk*). Do slovníku je včleněna i německá oikonymie Moravy a Slezska, ovšem v míře omezené na základní typy a struktury. Součástí slovníku jsou dokonce i oikonyma obsahující dialektismy, ovšem jen ta, která mají význam pro analýzu a typovou klasifikaci jména (*Hrutovice*, dnes *Hrotovice*). Plně souhlasíme s autorem, že do propriálního retrográdního slovníku nepatří doklady jmen, které pouze vypovídají o tehdejší grafice či hláskosloví, protože tato fakta – byť cenná – nejsou pro onomastiku relevantní. Pokud lingvisté – historici jazyka chtějí využít vzácného antroponymického nebo toponymického materiálu, je třeba, aby studovali přímo příslušné listiny nebo jejich spolehlivé edice a s přihlédnutím k tomu, zda jde o originály, kopie či falza, v nich daný jev systematicky sledovali. Do pojednání o významu starobylých proprií pro dějiny jazyka a jeho grafiky se vloudilo – jistě nedopatřením – několik nepřesností. Týkají se nejstarších dokladů změny $g > h$. Komárek⁹⁾ správně považuje za první doklad této změny jméno *Bohuslaus*, doložené v listině z r. 1169, a tato datace je dosud obecně uznávána.¹⁰⁾ Doklad 1161 *Hradczene*, považovaný v Retrográdním slovníku (s. 23) za první doklad této změny (heslo 2. Hradčany),¹¹⁾ ve slovníku Hosáka – Šrámka není; na citovaném místě nacházíme jiný listinný doklad, a to 1126 *Hradczane*. I když je tato podoba jména na první pohled velmi starobylá, nelze ji považovat za první důkaz provádění změny $g > h$, protože je doložena v kopii, která pochází až ze 17. století.¹²⁾ Nemůže tedy být spolehlivým svědectvím o češtině 12. století ani o její grafice, protože pozdější kopie většinou nebývají věrným a doslovným opisem originálu.

Promyšlený systém retrográdního řazení počítá se třemi typy hesel a dvěma sloupci. Hlavní hesla jsou určena pro oikonyma tvořící v slovníku Hosáka – Šrámka heslová záhlaví (tištěná tučně), vedlejší informační hesla zase pro různé starší podoby jmen vyexcerpované z heslových odstavců a mezihesla (tištěná tučně) slouží k lepší orientaci ve slovníku. Levý sloupec představuje vlastní retrográdní slovník, pravý sloupec obsahuje jméno/jména relevantní pro heslo v levém sloupci. Přívlasky vlastní heslo nemají, řadí se vždy před heslové slovo: **-DKA ...Malá Roudka**. Heslová část slovníku je zpracována precizně, drobné nepřesnosti jsou zcela ojedinělé (např. 171, 181).

Šrámkův Retrográdní slovník vykazuje všechny typické rysy příznačné pro jeho díla: 1. důkladnou analýzu onymického materiálu; 2. hluboký vhled do odborné literatury a její kritické zhodnocení; 3. teoreticko-metodologickou přínosnost. Je

⁹⁾ M. Komárek, *Historická mluvnice česká. Hláskosloví*, Praha 1962, s. 68.

¹⁰⁾ A. Lamprecht – D. Šlosar – J. Bauer, *Historická mluvnice češtiny*, Praha 1986, s. 83; M. Komárek, *Dějiny českého jazyka*, Brno 2012, s. 91.

¹¹⁾ L. Hosák – R. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, 1, Praha 1970, s. 291.

¹²⁾ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, ed. G. Friedrich, Pragae 1907, s. 111.

vítanou publikací, jejíž zásluhou bylo zkompletováno retrogradní zpracování celé české oikonymie, a zároveň významným teoretickým přínosem pro onomastickou retrogradní lexikografii.